

письменство. - Т.І. - Львів, 1899. - С. 67; 13. Історичні пісні. - К., 1961. - С. 678-679; 14. Танцюра Г. Записки збирача фольклору. - К., 1958. - С. 36; 15. Там само. - С. 20; 16. Там само. - С. 44; 17. Там само. - С. 71.

О.О. Стадних

ІНТЕЛІГЕНЦІЯ ПОДІЛЛЯ В РОКИ НЕПУ

Жовтневий переворот 1917 року, громадянська війна призвели до того, що значні частина інтелігенції країни розійшлася в поглядах на подальшу їх долю та виїхала за кордон багато їх було фізично знищено. Це були високоосвічені люди, які мали добру фахову підготовку, володіли іноземними мовами, мали великий досвід роботи та кваліфікацію відповідного рівня. Стара інтелігенція була носієм багатовікових народних культурно-історичних традицій, чого не можна було сказати про нову інтелігенцію, яка поповнювалась вихідцями із робітниче-селянського середовища, пройшовши прискорений курс навчання, який не давав можливості оволодіти достатнім обсягом знань.

Багато представників старої інтелігенції, які не виїхали за кордон, продовжував працювати на своїх місцях, були й такі, що повернулися назад на батьківщину. Частині інтелігенції виступала проти дій більшовицької влади, саботувала на різних ділянках її заходи. З боку влади до інтелігенції застосовувались відповідні санкції, зокрема трудові повинності, звільнення з роботи тощо. Проте більшовики бачили, що без досвіду та знань старих спеціалістів їм не обійтись як в управлінні державою, так і у відбудові народного господарства. Щодо використання старої інтелігенції, більшовики розуміли, що в них немає можливостей швидко підготувати потрібні кадри, тому вимушені були використовувати старі.

Ось як В.І.Ленін висловлювався щодо використання старої інтелігенції: "...РІІ розлушеного капіталізму ситим не будеш. Греби взяти всю культуру, яку капіталізм залишкє і з нею будувати соціалізм. Треба взяти всю науку, техніку, всі знання, мистецтво. Без пьетми життя комуністичного суспільства побудувати не зможемо. А це наука, техніка, культури мистецтво - і воно в руках старих спеціалістів, в їхніх головах".¹

В роки непу В.І.Ленін висловлювався за те, щоб приймати беззастережні заходи во відношенню до інтелігенції, яка займалася контрреволюцією в ідеологічній сфері. Такт людей виселяли у віддалені райони країни або позбавляли волі, кидаючи до в'язниць.

Проте єдиного погляду стосовно інтелігенції в більшовиків не було, існували різні точки зору. Одні усвідомлювали значення досвіду та знань інтелігенції для прогресивного розвитку суспільства. Інші говорили, що необхідно співпрацювати зі старою інтелігенцією, але потрібно підкорити її інтересам пролетаріату і контролювати її діяльність. Інша група партійців ставилась до інтелігенції або цілком негативно, або з підозрою і недовірою.²

В Україні стара інтелігенція була дещо самотньою та відмінною від російської. Вона вимагала від більшовицької влади національного самовизначення України, бо, як відомо, у більшовиків були лозунги про самовизначення націй, аж до повного відокремлення та створення незалежних держав, проте були вони лише на папері, в життя ж впроваджувати ніхто не збирався.

В Україні напередодні повалення царизму інтелігенція становила 25% всіх представників розумової праці Російської імперії. Після революції та громадянської війни її чисельність значно зменшилась в результаті еміграції та фізичного знищення. На початку 20-х років в республіці налічувалось приблизно 200 тис. осіб розумової праці.³

У відбудовний період зростає потреба в різних спеціалістах промисловості, транспорту, сільського господарства. Таких спеціалістів державні органи брали на облік, розподіляли на роботу в порядку трудової повинності.

В липні 1923 р. почався облік інтелігенції Поділля - педагогів, юристів, інженерів, техніків, лікарів. Поряд з обліком чисельності органи ДПУ виявляли так звані "неблагонадійних". Так, у Вінницькій окрузі було взято на облік: педагогів - 340 чол. (з них неблагонадійних - 9), юристів - 80 чол. (відповідно - 4 чол.), техніків - 40 чол. (2 чол..

лікарів - 130 чол. (4 чол.), у Кам'янецькій - педагогів 200 чол. (12 чол.), юристів - 60 чол. (6 чол.), інженерів - 28 чол. (5 чол.), техніків - 19 чол. (7 чол.), лікарів 46 чол. (3 чол.), у Проскурівській - педагогів - 100 чол. (21 чол.), юристів - 12 чол., інженерів - 3 чол., техніків - 3 чол. (3 чол.), лікарів - 27 чол. (3 чол.), у Тульчинській - педагогів - 47 чол. (7 чол.), зсристів - 5 чол. (1 чол.), інженерів - 3 чол., лікарів 6 чол., у Гайсинській - педагогів - 140 (16 чол.), юристів - 115 чол. (3 чол.), інженерів - 3 чол. (3 чол.), лікарів - 8 чол. (1 чол.), техніків - 2 чол. (2 чол.), у Могилівській окрузі - педагогів - 87 чол. (6 чол.), юристів - 5 чол., інженерів - 7 чол. (1 чол.), лікарів - 8 чол. (2 чол.). Таким чином, в 1923 р. на Поділлі туло зареєстровано 1534 чол. інтелігенції⁴.

На жовтень 1923 р. облік інтелігенції органами ДПУ було в основному завершено. Найбільш чисельною групою інтелігенції на Поділлі були вчителі. Перехід до загальної початкової, а потім і семирічної освіти, ліквідація неписьменності вимагали швидкого ростання кількості вчителів та якості їх підготовки. На превеликий жаль, підготовка вчительських кадрів та рівень їх освіти бажали кращого. Вищу освіту мала дуже незначна кількість, інші мали середню і навіть домашню, були й такі, що не мали педагогічної освіти зовсім. Так, у Вінницькій окрузі, в селі Журава, в школу на 1923-24 рр. було призначено зчительку Мронківську, яка, як писали селяни, займалася з учнями зовсім невміло, навіть повести до кінця уроку в неї не вистачало терпіння, тому що вона не *чала* ніякої педагогічної підготовки.³

Із 350 лікарів, взятих на облік, 50 чол. вважалося неблагонадійними.⁶ Частина з них :а своєю ідеологією була близька до КД, інші - соціалістичних партій - правих есерів і меншовиків. Молоді лікарі, які закінчували медичний факультет при радянській владі, ставились до її заходів позитивно.

На 1 серпня 1923 р. було взято на облік 73 інженери, з яких 26 неблагонадійних, і 70 техніків, з яких 30 неблагонадійних/ Це пояснювалось тим, що більшість інтелігенції цього типу складали вихідці з буржуазних і дрібнобуржуазних верств населення, частина - навіть з дворянства. Проте старі інженери і техніки мали високий рівень освіти та кваліфікації, незрівнянний з тими, хто закінчував радянські вузи.

Серед інтелігенції Поділля 80% складали радянські службовці. Вони, за невеликим винятком, являли собою пасивну масу.⁸

Сільська інтелігенція, особливо вчителі, поводи́ла себе інакше, ніж міська. Як повідомляв Подільський губернський відділ ДПУ, "вчителі стараються навестати втрачене, тобто займаються політсаморозвитком, і цьому факту значно сприяє ліквідація тетлюрівських угруповань, що кінцево вибило ґрунт - надію на зміну історичного ладу".⁹ Угже, вчителі не бачили для себе іншого виходу, як змиритися з новою владою. Але не всі пули такими.

Органи ДПУ, які наглядали за настроями інтелігенції, постійно обмінюватись між собою інформацією з приводу її ставлення до влади. Ось що пише в політлісті секретар Подільського Губкому КП(б)У в жовтні 1923 р.: "Серед інтелігенції є групи, які пробують :сбе активно проявити як вороги нашої політики. В ряді шкіл за спостереженнями ГПУ встановлені групи шовіністично настроєних, саботуючи заходи радянської влади, що заступають проти комсомолу та його організацій".¹⁰ Як бачимо, не вся інтелігенція Поділля підтримувала радянську владу. Наприклад студенти Кам'янця-Подільського значною мірою туди прихильниками ідеї самостійності України. Цьому сприяли професори, хоча і запевняли, що є лояльними до влади.

Серед вчителів Гайсина була виявлена група, яка відстоювала релігійні і петлюрівщиною ідеї".¹¹

Серед педагогів Тиврівської дитячої колонії було виявлено всього 2-3, які співчутливо ставились до заходів радянської влади, а інші на чолі з завідувачем Омеляновичем "зовсім не цікавились пролетарським вихованням, а проводили в життя зіджившу лінію виховання. Всі педагоги вороже відносяться до влади і компартії, критикуючи в тісному колі її заходи. Деякі з-них помічені у зв'язках з ксьондзом".¹²

Не тільки педагоги ставилися вороже до влади. Цю тенденцію можна прослідкувати і серед інших категорій інтелігенції, наприклад інженерів. Так, в Кам'янецькій окрузі виникло угруповання "Синдикат", на чолі якого стояла група політично активних інженерів, які говорили, що радянська влада знаходиться в тупику, і що вийти з такого становища можна тільки при посередництві західноєвропейського капіталу.¹³

Щонайменший прояв невдоволення фіксувався органами ДПУ. Влада почала застосовувати репресії до інтелігенції вже в 1923 р. Так, у травні було ліквідовано велику "шпигунську" організацію, яку владні структури назвали "Городок". Чисельність організації складала 106 чол., більшістю з них були вчителями та службовцями.¹⁴ Проте беруть сумніви щодо існування насправді такої організації, напевно це була одна з перших фальсифікацій з метою завдати превентивного удару по інтелігенції Поділля і заігнати інших у вільному виявленні своїх думок. І дійсно, Губернською надзвичайною сесією 25 чол. було засуджене до вищої міри покарання, 56 чол. - до різних термінів позбавлення волі і 25 чол. було звільнено з роботи.¹⁵

Відбувалися так звані політперевірки вчителів. Тих, хто не пройшов перевірки, замінювали безробітними, курсантами педкурсів, педагогами нової формації, які цілком стояли на захисті нових принципів пролетарської школи."

Відбувалися чистки студентів. Безумовному виключенню підлягали діти власників великих промислових капіталів, а також колишніх дворян, купців, духовенства чиновництва, особи дрібнобуржуазного походження. Органи ДПУ таємно збирали відомості про студентів за місцем їх проживання. При виключенні до уваги брали такі критерії як "сумнівне" соціальне походження та неуспішність. Але це був тільки початок, попереду були важкі будні таборів, нелюдських катувань та поневірянь.

Національний склад інтелігенції Поділля був представлений в основному трьома національностями - українцями, росіянами та євреями. Українці були в основному вчителями та агрономами, росіяни - інженерами та техніками, євреї - лікарями та юристами.

На початку 20-х рр. надзвичайно складним було матеріально-побутове становище інтелігенції. Та й не могло воно бути іншим. Навколо панувала руїна, завдана війною та революціями. Особливо важко було науковій інтелігенції, викладачам. Так, у Вінницькому інституті народної освіти студенти для підтримки професорів збирали продукти.¹⁷ Для того, щоб якось звести кінці з кінцями, викладачам доводилось працювати в декількох навчальних закладах, але Подільський відділ народної освіти дозволяв мати понадурочну працю за платню не вище 50% основного заробітку.¹⁸ Держава видавала викладачам академпайок, але він частіше видавався невчасно, а то його видача зовсім припинялась.

Ще у важчому становищі перебували вчителі. Для функціонування шкіл не вистачало коштів, частина їх закривалась. Тому фінансування шкіл проходило за рахунок коштів місцевих державних установ. Вчителі місяцями не отримували заробітної плати, голодували.

Матеріальне становище інших службовців також було не з легких. Обсяги зарплат не відповідали прожитковому мінімуму.¹⁹ Крім того, проводилися чистки апарату службовців, і можна було втратити і цей заробіток. На Кам'янецькому робфаці професура: лектори отримували 50-70 крб. на місяць.²⁰ Зарплата лікарів у 1925 р. становила від 28 до 380 крб., вчителі отримували 20 крб. на місяць.²¹

Отже, в 20-ті рр. XX ст. значних позитивних змін ні в складі інтелігенції, ні в її настроях, ні в матеріально-побутовому становищі не відбулось.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Касьянов Г.В. Українська інтелігенція 1920-х - 30-х років: соціальний портрет та історична доля.-К.,1991.-С.13; 2. Там само.-С.21; 3. Ткачова. Соціальне обличчя української інтелігенції 1920-30-х рр.//Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. Випуск 2.-1992.-С.68; 4. ДАВО.-Ф.Р(П).1.-Оп.1.-Спр.57.-Арк.5-6; 5. Там само.-Ф.Р.256.-Оп.1.-Спр.1.-Арк.172; 6. Там само.-Ф.Р(П).1.-Оп.1.-Спр.57.-Арк.35-36; 7. Там само.-Арк.363; 8. Там само.-Спр.40.-Арк.27; 9. Там само.-Спр.57.-Арк.4; 10. Там само.-Спр.40.-Арк.27; 11. Там само.-Спр.57.-Арк.35; 12. Там само.-Арк.171; 13. Там само.-Спр.57.-Арк.18; 14. Там само.-Арк.43; 15. Там само.-Арк.44; ii.

ДАВО.-Ф.Р.256.-Оп.1.-Спр.35.-Арк.43; 17. Там само.-Ф.Р.1941.-Оп.1.-Спр.5.-Лрк.23; 18. Там само.-Ф.Р.256.-Оп.1.-Спр.1.-Арк.7; 19. Там само.- ФР(П).1.-Оп.1.-Спр.499.-Арк.21; 20. Там само.-Арк.60; 21. Там само,-Гпр. 109.-Арк. 196.

А.М. Трембіцький

ВОНИ ТВОРИЛИ МУЗЕЇ ПОДІЛЛЯ. ДО БІОГРАФІЇ Є.СІЦІНСЬКОГО, М.ТРУБЛАЄВИЧА ТА Ю.АЛЕКСАНДРОВИЧА

Розглядаючи історію нашого народу, шляхи розвитку людської цивілізації, варто відзначити, що у всі часи Церква несла людям світло Віри, духовні і моральні цінності, створюючи тисячі храмів, монастирів і духовних навчальних установ, бібліотек та архівів, що зберігали в собі багатовікову пам'ять і мудрість. Саме зусиллями людей, для яких історія не є мертвою схоластикою, не умоглядне поняття, а живий подих часу, шліфувалася змістовна гладь віків, що ближчали або ж ставали чіткішими і достовірнішими самі історичні відображення. Не було б їх, вірних опікунів і охоронців безсмертних терен Кліо, й історична наука перетворилася б на одну з жанрових різновидностей усної народної творчості. Адже минулі події, постаті, явища не видозмінюються на міфи, легенди, бувальщину тільки тому, що надійно закріплені фактологічною суттю життя, яке відбувалося завдяки подвижницькій, компетентній і відповідальній праці Є.Сіцинського, М.Трублаєвича, Ю.Александровича та багатьох інших. Завдяки їх особливому сумлінню, внутрішньому моральному обов'язку перед часом і самою історією, Україна володіє неоціненною історико-документальною спадщиною, тим загальнонаціональним надбанням, що відображає тисячолітню історію життя українського народу. Архівні матеріали та музейні фонди складають величезні ресурси ретроспективної предметно-документальної інформації, надзвичайно потрібної для сучасних процесів державотворення і міжнародної репрезентації України.

Деякі аспекти внеску Є.Сіцинського, М.Трублаєвича та Ю.Александровича в музеєзнавчу справу на Поділлі фрагментарно розкрили у своїх ¹працях сучасні українські ²дослідники В.Ляхощкий, ³С.Абросимова, ⁴Л.Баженов та інші. Проте в матеріалах наукових конференцій "Музей і Поділля" (1990), „Видатний дослідник Поділля Юхим Сіцинський" • 1992), "Духовні витоки Поділля: творці історії краю" (1994), "Юхим Сіцинський в історії та культурі Поділля" (2002)⁵ відсутні згадки про наукові зв'язки цих колоритних діячів, про їхні взаємини та співпрацю. Недавно виявлені матеріали та листи відображають широкую палітру взаємних симпатій, наукових консультацій і життєвих ситуацій, які дозволяють краще пізнати їх біографічні аспекти і творчі стосунки при творенні музеїв краю, на їх підставі, в рамках дослідної програми "Видатні постаті Поділля" Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАНУ при Кам'янець-Подільському державному університеті та дисертаційного дослідження висвітлюється роль Свфимія Сіцинського, Митрофана Трублаєвича та Юрія Александровича в становленні і розвитку музеїв краю. Починаючи з середини ХІХ ст. до 1917р., в цей найплodотворіший період становлення і подальшого розвитку історичної науки та історико-краєзнавчих досліджень, музейних установ на подільських землях, організуючим центром краєзнавчої роботи став створений 1865р. Подільський єпархіальний історико-статистичний комітет, реорганізований 1903 р. у Подільське церковне історико-археологічне товариство, яке проіснувало до 1920р. і підготувало плеяду таких видатних дослідників як М.Орловський, М.Симашкевич, Є.Сіцинський, М.Трублаєвич, Ю.Александрович та інші, вплинуло на відкриття Давньосховища - першого на Поділлі краєзнавчого музею.

Відомий історик, етнограф, археолог, мистецтво- та музеєзнавець Свфимій Сіцинський народився 15 жовтня 1859р. в священничій родині с.Мазники Летичівського повіту Подільської губернії (тепер Деражнянського р-ну Хмельницької обл.), в парафії якого священствували шість поколінь його роду⁶. Навчався у Кам'янецькому духовному училищі. Подільській духовній семінарії, а закінчивши у 1885р. Київську духовну академію зі ступенем кандидата богослов'я, поїхав працювати ²⁷¹законовчителем у Бахмутське духовне